

місце в структурі захворюваності стабільно займають хвороби системи органів дихання (ХСОТ). Їх питома вага становила в середньому $59 \pm 0,8\%$ з показників розповсюдженості та $68,2 \pm 0,6\%$ з показників первинної захворюваності.

Нами було встановлено сильні прямі зв'язки та зв'язки помірної сили між концентраціями PM_{10} та показниками первинної захворюваності на ХСОД у дітей 0-14 років: хронічні хвороби мигдалин та аденоїдів ($r=0,7$), бронхіт хронічний ($r=0,7$), бронхіальна астма ($r=0,6$), хронічний фарингіт ($r=0,4$), хронічний ларингіт, ларинготрахеїт ($r=0,4$).

Таким чином, виражена тенденція до погіршення здоров'я дитячого населення та наявність зв'язків між забрудненням атмосферного повітря PM_{10} та хворобами системи органів дихання потребує вказує на наявність ризику для здоров'я мешканців і потребує розробки нових ефективних методів профілактики та оздоровлення населення, в першу чергу дитячого.

ДО 140 – РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ОЛЕКСАНДРА МИКИТОВИЧА МАРЗЄСВА Гаркавий С.І.

Національний медичний університет імені О.О. Богомольця

На початку квітня 2023 р. виповнюється 140 років від дня народження видатного вченого-гігієніста, відомого не тільки в Україні, а й за її межами, громадського діяча, дійсного члена Академії медичних наук, завідувача кафедри комунальної гігієни Київського медичного інституту (1944-1956 рр.), Науково-дослідного інституту загальної та комунальної гігієни МОЗ України (1931-1956) Олександра Микитовича Марзєсва.

У 1910 р. студент-п'ятикурсник Олександр Марзєєв, який почав посилено цікавитись попередженням інфекційних хвороб, був відряджений до села Калинівка Бахмутського повіту, де взяв активну участь у ліквідації спалаху холери. Як свідчить історія, епідемія холери, починаючи з 1907 р. поширилася в басейні Дніпра й досягла піку 1910 р. В 568 населених пунктах, охоплених епідемією, захворіло на холеру 21879 людей, з них померли – 10193. За активної участі невеликого загону, під керівництвом Олександра Марзєєва, який ще студентом розпочав свою професійну діяльність на профілактичній ниві охорони здоров'я населення, й присвятив все своє життя, вдалося за період з 24 квітня до 4 жовтня ліквідувати вогнища холери в 12 поселеннях Бахмутського повіту. На території повіту було відкрито 6 холерних бараків, із 170 осіб, які захворіли на холеру, 80 одужали.

Отримавши в 1911 р. вищу медичну освіту молодий, дипломований лікар, високоосвічений інтелігент, сповнений ентузіазму, сил і енергії, з високим рівнем теоретичних знань і практичної підготовки, маючи досвід самостійної роботи ще в студентські роки в земстві, обирається на посаду земського санітарного лікаря.

Бореться з епідеміями, займається санітарним оздоровленням країни, науково-педагогічною та громадською діяльністю. Слід зазначити, що в Україні О.М. Марзєєв жив і творив понад 40 років, з них 20 років – у Харкові.

Працюючи в земстві О.М. Марзеев опублікував свої перші наукові роботи присвячені ліквідації холерної епідемії.

Він вважається одним з перших організаторів і керівників санітарно-епідеміологічної служби в Україні. В цей період творчої діяльності вченого, організатора практичної охорони здоров'я значної уваги було приділено боротьбі з епідеміями і розвитку санітарної справи. За ініціативи О.М. Марзеева вперше в Україні почали здійснювати масову активну імунізацію проти дифтерії, методику якої він запозичив в американській медичній школі після відвідин США в складі делегації міжнародної організації – Ліги Націй восени 1923 р. Цій проблемі вчений присвятив багаточисельні публікації й виступи перед громадськістю.

Він висунув і на практиці здійснював ідею створення санітарних станцій (СЕС) в Україні, перші дві з яких були організовані 1928 р. В 1936 р. СЕС в Україні вже було 406, в 1953 – 955, з них міських – 566, районних – 389. Ніде в світі не було таких організацій. О.М. Марзеев був організатором санітарних рад і республіканських з'їздів гігієністів, епідеміологів, мікробіологів і інфекціоністів, які відіграли важливу роль у становленні санітарної справи в Державі. Зокрема, на VIII всеукраїнській санітарній раді О.М. Марзеев виступив з доповіддю, після обговорення якої санітарна рада визнала доцільним готувати санітарних лікарів: 1) в медичних інститутах на санітарно-гігієнічних факультетах по укрупнених профілях: загальносанітарного лікаря, епідеміолога-бактеріолога і санітарно-харчового лікаря; 2) в інститутах удосконалення лікарів - житлово-комунальних і промислово-санітарних лікарів, лікарів-лаборантів і вузьких спеціалістів санітарної справи.

Значної уваги О.М. Марзеев приділяв санітарній освіті й гігієнічному вихованню населення. Був одним із перших і постійних кореспондентів науково-популярного в Україні журналу «Путь к здоровью», заснованого в 1925 р., що користувався великою популярністю у санітарних лікарів. У журналі він висвітлював діяльність санітарних лікарів по ліквідації епідемій, нагальні проблеми санітарного благоустрою міста й села, оздоровлення побуту селян, особистої гігієни, підвищення санітарної культури населення, тощо.

Починаючи з 1925 р. О.М. Марзеев розпочав науково-педагогічну діяльність в Харківському інституті удосконалення лікарів, де створив кафедру гігієни, в 1930 р. - санітарно-гігієнічний інститут, який у 1934 р. було реорганізовано у відповідний факультет Харківського медінституту, де вчений організував кафедру комунальної гігієни. Обидві кафедри він очолював до 1941 р. Особливої активності організаторські здібності О.М. Марзеева і його творча діяльність набули після 1931 р., коли він організував і протягом 25 років очолював Український інститут комунальної гігієни. У довоєнний період інститут знаходився в Харкові, а в 1944 р. був переведений до Києва, де О.М. Марзееву довелося створювати практично новий колектив. У травні 1935 р. кваліфікаційна комісія інституту постановила присвоїти Марзееву О.М. і низці співробітників вчених ступенів без захисту дисертації, що було підтверджено рішенням кваліфікаційної комісії.

Під час другої світової війни О. М. Марзєєв створив і очолив кафедру епідеміології в Алма-Атинському медичному інституті, діяльність у якому була високо оцінена та відзначена урядом Казахстану Грамотою Верховної Ради, а урядом бувшого СРСР - орденом «Знак почета».

Після звільнення (у листопаді 1943 р.) Києва від німецько-фашистських загарбників і відновлення в Києві, під керівництвом О.М. Марзєєва, діяльності НДІ загальної та комунальної гігієни, а в 1944 р. - реевакуйованого Київського медичного інституту, а в ньому санітарно-гігієнічного факультету, вчений-гігієніст, на той час вже академік, очолив кафедру комунальної гігієни й відповідну кафедру в Інституті вдосконалення лікарів. 1 березня 1947 р. Марзєєв Олександр Микитович отримав «Диплом доктора наук МТД № 01418», а 5 вересня того ж року він був затверджений у вченому званні професора по кафедрі комунальної гігієни й отримав Атестат професора МПР № 00083. НДІ і обома кафедрами академік О.М. Марзєєв керував до кінця свого життя. Всю діяльність інституту вчений спрямував на розв'язання гігієнічних завдань, пов'язаних з найбільш важливими сторонами життя країни. Вчений організував широке обстеження міст і сіл України для з'ясування санітарних наслідків їх руйнації під час фашистської окупації. До цієї роботи він залучив і студентів старших курсів санітарно-гігієнічних факультетів українських медичних інститутів.

Швидко й інтенсивна ліквідація несприятливих у санітарному відношенні наслідків другої світової війни, відновлення зруйнованих міст, сіл, промисловості, сільського господарства в тимчасово окупованих регіонах, перспективні плани розвитку економіки, народного господарства, культури, освоєння нових територій поставили перед гігієною, зокрема комунальною гігієною і санітарною практикою якісно нові завдання. Академік О.М. Марзєєв виконував в цей час дві НДР: «Руйнування міст України в період війни та окупації і гігієнічні умови їх відновлення» та «Руйнування сільських населених місць в Україні в період війни та окупації і гігієнічні основи їх відновлення». Ці роботи виконувались переважно на базі НДІ, оскільки на кафедрі у той час не було необхідної матеріальної бази.

У 1951 р. вчений видав перший підручник «Коммунальная гигиена» для студентів санітарно-гігієнічних факультетів медичних інститутів, який згодом був переведений на польську і китайську мови. Після важкої операції незадовго до своєї смерті вчений-гігієніст здійснив справжній трудовий подвиг, підготувавши до друку рукопис 2-го видання підручника «Коммунальная гигиена». Цей підручник витримав чотири видання (1951, 1968, 1971, 1979) і став настільною книгою не лише студентів медичних інститутів, а й практичних санітарних лікарів, багатьом з яких він був безцінним подарунком.

Вчений також написав особисті спогади про свою діяльність санітарним лікарем, які вийшли з друку в 1965 р. під назвою «Записки санитарного врача». Київське видавництво фірма «Деркул» у 2008 р. видала, за редакцією академіка НАМН України Андрія Михайловича Сердюка, директора ДУ «Інститут гігієни та медичної екології імені О.М. Марзєєва НАМН України (нині «Інститут громадського здоров'я імені О.М. Марзєєва НАМН України», авторський

варіант цих спогадів, присвячений 125-річчю від дня народження їх автора Олександра Микитовича Марзєєва.

Академік О. М. Марзєєв користувався великим авторитетом як серед лікарів-гігієністів та епідеміологів, так і серед інженерів і архітекторів. Він був обраний членом правління Співки архітекторів України, першим головою Українського наукового товариства гігієністів. Але незалежно від своїх звань і посад він продовжував вважати і називати себе санітарним лікарем.

Видатний український вчений-епідеміолог, адемік Л.В. Громашевський у своєму вітанні академіка О.М. Марзєєва, з нагоди його 70-річчя від дня народження, говорив: *«Якщо врахувати три Ваші риси – відданість справі профілактики й усієї справі медицини, якій Ви присвятили своє життя, Вашу чудову обдарованість, Вашу пряломінійність і громадянську чесність, то Ви дійсно заслуговуєте того, щоб Вас щиро поздоровляли за виконану Вами роботу»*.

Перелік 186 робіт академіка О. М. Марзєєва відбиває його різнобічну санітарну діяльність і надзвичайно різноманітні наукові інтереси. Улюбленими об'єктами його роботи були Донбас і українське село. *«А все ж таки, все ж таки – майбутнє належить нам – гігієні»*, - ці слова, що належать академіку О.М. Марзєєву, надихають і окриляють нас, його послідовників до самовідданого служіння санітарно-гігієнічній справі, охороні здоров'я населення України.

Помер Олександр Микитович Марзєєв на 73-у році життя, 01 лютого 1956 року, і похований у Києві на Лук'янівському цвинтарі. По смерті академіка О.М. Марзєєва Українському науково-дослідному інституту загальної та комунальної гігієни, який він організував, було привласнене його ім'я. Тепер це ДУ «Інститут громадського здоров'я ім. О.М. Марзєєва НАМН України». На кафедрі комунальної гігієни (наразі гігієни та екології № 3 НМУ) її професорсько-викладацький склад - випускники ще класичного санітарно-гігієнічного факультету КМІ, Марзєєвці в третьому поколінні, свято шанують світлу пам'ять про Олександра Микитовича Марзєєва, завідувача кафедри, видатного вченого-гігієніста зі світовим іменем, епідеміолога, одного з організаторів сучасної системи державної санітарної служби в Україні, засновника наукової школи гігієністів.

ЩОДО НОРМАТИВІВ ГРАНИЧНО ДОПУСТИМИХ КОНЦЕНТРАЦІЙ НЕБЕЗПЕЧНИХ РЕЧОВИН У ҐРУНТІ

Гаркавий С.С., Гаркавий С.І., Омельчук С.Т.

Національний медичний університет імені О.О. Богомольця

В комплексі заходів з охорони здоров'я від впливу факторів навколишнього середовища та створення сприятливих умов проживання населення у міському й сільському середовищі, пріоритетним є гігієнічне нормування шкідливих хімічних факторів у природних елементах біосфери Землі, зокрема ґрунті. Особливо актуальною зазначена проблема є сьогодні, коли в умовах воєнного стану та інших надзвичайних ситуацій, насамперед